

NASELJA, STAVBARSTVO IN NOTRANJA OPREMA

Kustodiat za naselja, stavbarstvo in notranjo opremo predstavlja obširno področje, ki ga je potrebno obravnavati kompleksno, seveda ne samo znotraj lastnega delokroga.

K pričujočemu kustodiatu sodijo naslednje zbirke:

- I. dokumentacija krajine, naselij in stavb
- II. predmeti za gradnjo
- III. stavbni deli
- IV. večji predmeti notranje opreme oziroma pohištva
- V. drobnejši predmeti notranje opreme
- VI. gospodinjski predmeti in naprave

ZGODOVINA ZBIRK IN PREUČEVANJA

1. Obdobje od ustanovitve Etnografskega muzeja l. 1923 do l. 1940

Kmečka hiša velja poleg noše nestrokovnjaku za glavni predmet v raziskovanju materialne kulture, če ne etnografije sploh.¹ Tudi pregled dela Etnografskega muzeja (EM) kaže večje zanimanje za hišo, nošo in ljudsko umetnost kot npr. za prehrano, poljedelstvo, živinorejo ali kako drugo panogo materialne kulture.

Po ustanovitvi "Kraljevega etnografskega muzeja" (Kr. EM) v Ljubljani

l. 1923 je le-ta prevzel od Narodnega muzeja v last 3502 razstavna predmeta "narodopisnega značaja"², kajti bivši "Kranjski deželni muzej Rudolfinum" je med drugim sistematično preučeval tudi narodopisje³, zlasti še, ko je prišel v muzej Walter Schmid, ki je začel smotrno zbirati in pridobivati zanj narodopisni material.⁴ Schmidovo delo je nadaljeval njegov naslednik Josip Mantuani, ki je kot ravnatelj Kranjskega deželnega muzeja vodil tudi narodopisni oddelek. Med drugim je izpopolnil tudi zbirko fotografij hiš in zbral mnogo drobnega gradiva.⁵

Od Narodnega muzeja (NM) je EM prevzel s področja, ki ga tu obravnavamo, v glavnem naslednje predmete: "rekonstruirano gorenjsko ognjišče, rudimente gorenjske hiše in kamre, nekaj mobiliarja s pečjo"⁶ ter lepo število skrinj iz XVII. do XIX. stol. iz Koroške, Gorenjske, Dolenjske in Bele Krajine, žal nobene goriško-primorske (od te le fotografijo po zaslugi M. Sternena), dve omari, eno mizo iz Gorenjske, pet stolov, nekaj zibelk, nekaj drobnega inventarja (ključavnice, svetila, pribor ...) ⁷ ter okrog 50 fotografij hiš.

Po pregledu inventarnih knjig ugotovimo, da je bilo prevzetih s področja naselij, stavbarstva in notranje opreme skupaj 148 predmetov. Tu mislimo seveda le na predmete iz slovenske ljudske kulture. Največja zbirka s tega področja in iz tega časa pa je vsekakor zbirka skrinj (26 primerkov).

Največ predmetov in fotografij je bilo iz bivše Kranjske, saj se je moral muzej za časa Rudolfinuma omejiti le na raziskovanja le-te.

Po prvih letih obstoja EM, kot je to zapisal takratni ravnatelj Niko Zupanič, je bila naloga muzeja v zbirki ponazoriti slovenski in jugoslovanski narodni živel v

a) etnografskem,

b) antropološkem ter

c) ljudskoumetnostnem pogledu ⁸.

Iz kronik, objavljenih v Etnologih, v katerih so objavljali tudi nove nakupe oziroma darove, je opaziti, da je bila pri zbiranju važna zadnja komponenta. Tako na pr. v E VII/1934 lahko beremo: "Pridobljena je stara slovenska kmetska skrinja iz l. 1852, ki je sicer slabo ohranjena, vendar pa zanima radi dekorja slikanih rož..."

V "pionirskih letih" EM sta bila v muzeju od strokovnih moči zaposlena le Niko Zupanič in Stanko Vurnik. Prvi se je v glavnem ukvarjal z vodenjem muzeja, administrativnimi in drugimi posli ter z zbiranjem in preučevanjem. Ob tako skromni strokovni zasedbi je razumljivo, da strokovno delo ni bilo deljeno tako, kot je to danes, in da sta se oba lotevala vseh tem, ki jih je v

tistem času preučevalo narodopisje. Stanko Vurnik "impulzivna, vsestranska, nikdar mirujoča in vedno snujoča osebnost", kot ga je v nekrologu okarakteriziral Franjo Baš⁹, je bil po stroki umetnostni zgodovinar, glasbeni zgodovinar in kritik. V muzeju je bil zaposlen od l. 1924 do smrti, leta 1932. V kratkih osmih letih je sistematično preučeval hišo v Beli Krajini, na hrvaški meji, na Dolenjskem, Gorenjskem, Štajerskem in na Notranjskem ter v okolici Ljubljane. Na teren je večkrat hodil z ravnateljem N. Županičem, pri delu pa mu je pomagal tudi Drago Vahtar, takratni preparator¹⁰. Muzej je s temi prvimi terenskimi raziskovanji pridobil veliko fotografij, tlorisov hiš in drugih gospodarskih objektov¹¹. Pri raziskovanju kmečke hiše je Vurnik zamenjal umetnostno-zgodovinsko metodo z antropogeografsko.¹² L. 1929 je izšla za beograjsko "Naše Selo" obširna študija Slovenska kmečka hiša, v kateri je k splošni tipologiji hiše - alpski, nižinski in sredozemski tip - dodal še četrtega, to je osrednji, srednjeslovenski tip hiše. Vurnik si je tudi prizadeval, da bi za našo ljudsko arhitekturo vzbudil čimveč zanimanja pri najširšem krogu ljudi. Tako je v te namene imel v tridesetih letih na ljubljanskem radiu številna predavanja o ljudski arhitekturi. Predaval je tudi učiteljem. Sintetičen prikaz Vurnikovih raziskovanj ljudskega stavbarstva predstavlja delo Kmečka hiša Slovencev na južnovzhodnem pobočju Alp (Etnolog IV, Lj. 1930, 31, 30 - 86). Dalje je pripravljala tudi študije o pohištvi, ki jih pa žal zaradi prezgodnje smrti ni dokončal. Nadalje velja omeniti, da je v Etnologu VII, l. 1934 izšel članek o starem kmečkem inventarju iz 18. stol., R. Andrejke.

V tem prvem obdobju je muzej pridobil za področje, o katerem je tu govora, še naslednje: arh. prof. R. Kregar je podaril muzeju nad 380 fotografij hiš iz vse Slovenije, Peter Žmitek je podaril muzeju načrt in model značilne bizeljske hiše.¹³ Tako je muzej l. 1926 razpolagal s približno 1800 fotografijami slovenskih hiš, dvorov in vasi.¹⁴

Za l. 1929 je imel muzej v načrtu raziskovanje v Italiji in na Koroškem. Vendar do tega ni prišlo. Nekaj je k "spoznavanju slovenskega primorskega

življa pomogel" akd. slikar Venio Pilon, ki je muzeju podaril 179 fotografij iz Goriške in Primorske ter Notranjske.¹⁵ Med njimi jih je veliko prikazovalo naselja, hiše in gospodarske objekte omenjenega območja.

Ko je tega leta Vurnik raziskoval hiše na Notranjskem, je Marjan Marolt izdelal več tlorisev starih hiš v Stari Vrhniki, "ki so vsled svojih šesterkotnih vež in poševnih vrat prava zanimivost".¹⁶

V tridesetih letih so si v okviru posebnega oddelka za ljudsko arhitekturo v muzeju zastavili nalogo zbrati modele karakterističnih tipov slovenskih hiš, ki bi jih razstavili hkrati s tlorisi in narisi in bi jih primerjali z glavnimi tipi evropske ljudske arhitekture.¹⁷ Do realizacije tega ni moglo priti, ker so za tako ambiciozen načrt manjkala predela.

Ob pogledu zbirk z obravnavanega področja danes ugotavljamo, da veliko fotografij in tlorisov, pridobljenih v tem času, v arhivu manjka.

Za razstavne namene je muzej v prvem obdobju imel le eno sobo in del hodnika. V sobi je bila provizorično prikazana gorenjska kmečka izba s kamro in kuhinjsko pečjo. V prostoru so bile še vitrine s predmeti iz drugih področij. Na hodniku pa so bile razstavljene skrinje.¹⁹

"Etnografski muzej ni v stanju prikazati posamezne lokalne difference našega ozemlja, niti v modelih posameznih tipov hiš kaj šele z ureditvijo resničnih notranjščin"²⁰, je zapisal kronist v "Etnologu 1939. leta. Takrat so že mislili tudi na muzej na prostem, kjer naj bi "vsaj notranjščine etnografsko pravilno uredili".

"Slovenski Narod" je leta 1939 priobčil članek o težavah Etnografskega muzeja, v katerem je bilo med drugim poudarjeno, da bi bilo vzorno, če bi muzej dobil poslopje z večjim parkom, da bi lahko uredili t.im. muzej na prostem, postavili slovenske hiše raznih tipov ter pokazali značilnosti našega narodnega in kulturnega življenja...

Zaradi kroničnega pomanjkanja prostorov muzej ni mogel kupovati večjih predmetov. L. 1940 je bilo na pr. zapisano "... hišna oprema, okenske mreže itd. vse sami važni predmeti, na katere sedaj muzej niti misliti ne

sme in jih mora odklanjati, ker jih niti magacinirati nima kam".²¹ Imel je zelo škromna sredstva za nabavo predmetov, darovalci pa so bili silno redki. Posebej velja tu omeniti Antona Mrkuna, župnika iz Dobropolja na Dolenjskem, in Julija Lenassija, ki sta muzeju darovala med drugim več predmetov notranje opreme.²²

2. Obdobje od 1. 1940 do 1. 1945

V začetku tega obdobja je v muzeju prišlo do nekaterih kadrovskih sprememb. Županič je začel predavati na nanovo ustanovljeni katedri za etnologijo, novi ravnatelj pa je postal Rajko Ložar, bivši kustos Narodnega muzeja, edini kustos v EM v tem obdobju pa je bil Franc Kos (že od leta 1937), ki je vestno inventariziral med drugim veliko predmetov notranje opreme, 1. 1942 pa objavil razpravo o slovenski kmetijski skrinji (E XIV, 53 - 72).

Rajko Ložar pa je v Narodopisju Slovencev I. 1. 1944 ob celotni sintezi dotakratnega dela na etnološkem področju podal tudi sintezo o naseljih ter kmečkem domu in kmečki hiši. "Ljudska kultura, kakor jo je opredelil, naj bi bila po svojem bistvu pojav preteklih dob. Ljudsko naj bi bilo le to, kar še nima zveze s pismenstvom, s pojmom in pojavom šole ter družbeno organizacijo v današnjem smislu. Spričo tega je poglobljena naloga narodopisja razkrievanje preteklosti, v njej pa tistih družbenih plasti in njih kulturne podobe, ki jih je mogoče označiti kot ljudske. To so kmetje, pastirji, ribiči, lovci; vključevanje mestnega prebivalca v narodopisje je Ložar v nasprotju z nekaterimi tedanjimi tujimi etnologi zavračal".²³

3. Obdobje od osvoboditve 1. 1945 do 1. 1962

Po vojni so v EM pregledali muzejsko gradivo iz prejšnjih obdobj in ugotovili, da muzej v svojih zbirkah še močno razodeva dediščino etnografskega oddelka bivšega Kranjskega deželnege muzeja ter da v bistvu nadaljuje njegovo tradicijo. Navedli so vzroke, ki so privedli do takšnega stanja. Ti so se kazali v odnosu muzejskih delavcev do terena, nadaljni vzrok je bilo splošno

1. PREGLED STARE ZBIRKE S PODROČJA NOTRANJE OPREME

(prevzete od Narodnega muzeja l. 1923) S PROVENIENCO

Predmeti - podzbirke	Kranjska oz. neznano slov.	Gorenj- ska	Bela Kraj.	Notra- njska	Primorje, Istra
Gosp. orod. - predm. za razsv.	26 2				
peč	1				
razno posodje	25	1	1		
Gosp. kuh. oprema	28		1		1
baklje - les				1	
čutare	2		2		
jedilni pribor	41		2		
omare, omarice	2				
predali-omare	2				
razni leseni pred- meti	8				
zibelke	4				
stoli	4	1			
postelje		1			
mize-menterge	3				
skrinje, skrinjice	25	1			
ure	2				

Po tem pregledu naj bi bilo v "prevzeti zbirki" skupaj 188 predmetov no-
tranje opreme, od tega okrog 100 kosov pohištva in okrog 80 drobnega in-

ventarja, največ iz Kranjske. Po inventurnih knjigah je teh predmetov le 148, kot je bilo zgoraj že omenjeno.

2. PREGLED NOVE ZBIJRKE S PODROČJA NOTRANJE OPREME, PRIDOBLENE MED LETI 1923 do maja 1945 S PROVENIENCO

Predmeti - podzbirke	Kranjska oz. nezn. slov.	Gorenjska	Dolenjska	Štajerska	Prekmurje	Ljublj., okolica
žličniki	2	2				
modeli hiš				1		
svetila	10	3	1			
svečniki	6	5				
krasila	1					
čelesniki	5	2				
ure	5		1			
fajančno posodje	10					
pečnice	1	30	1			
stekleno posodje	4		1			
razno posodje: leseno, pleteno	16		2			3
mehovi za moko	1					
skrinje					1	1
skrinjice in puščice	7					
cinasto posodje	11					

Po tem pregledu naj bi EM zbral od svoje ustanovitve do konca druge svetovne vojne na področju, o katerem je tu govora, skupaj 137 predmetov. Po pregledu inventarnih knjig je teh le 118. Ti prikazi kažejo le na številčnost posameznih zbirk oz. podzbirk in na geografsko zastopanost. Socialne opredeljenosti takrat niso zapisovali. Glede časovne zastopanosti pa lahko rečemo, da je bila glavnina predmetov iz 19. stol., le redki so bili iz 18. ali 17. stol.

Po teh pregledih lahko ugotovimo, če primerjamo še ostale zbirke, da ni bilo pravega sorazmerja med zbirkami in da je bila zbirka notranje opreme relativno skromna ob dejstvu, da je bilo takrat npr. v zbirkah ljudske umetnosti 522 panjskih končnic ali 280 slik na steklo itd.²⁶

V "novem razdobju" je bilo potrebno ubrati druga pota. Delavci muzeja so "zapustili zaprašene kabinete" in "šli med ljudstvo". Začelo se je intenzivno terensko delo. Cilj je predstavljala predstavitev slovenske ljudske kulture z zgodovinsko - razvojnega vidika in sicer po "etničnih okrožjih". "Etnografija in folklor" sta bili namreč definirani kot "znanost o kulturnih tvorbah našega ljudstva in o njih zakonih razvoja."²⁷ Poudarjeno je bilo, da je zlasti potrebno obdelati do tedaj skoraj nepreučene oblike ljudske kulture, predvsem "pogoje materialnega življenja, ki določajo fizionomijo družbe, njene ideje, nazore."²⁸

Delo se je torej usmerilo v preučevanje kmečkega prebivalstva. V metodičnem pogledu se je v EM začelo "obdobje kolektivizma" oz. obdobje sistematičnega skupnega dela.

Po osvoboditvi se je muzej kadrovske nekoliko okrepil, toda za obsežno sistematično delo, ki je bilo v načrtu, je bilo delavcev premalo. Zato so na terenu pri zbiranju gradiva, ki ga tu obravnavamo, do l. 1952 sodelovali zunanji sodelavci: Vilko Novak, Tone Ljubič, France Vengust, Matija Maučec, Angelos Baš, Marija Bohinec, arhitekta G. Šuklje in B. Pirih in risarja F. Maček ter M. Zalaznik. V teh prvih povojnih ekipah je med drugim zbiral gradivo o naseljih, stavbah in notranji opremi tudi ravnatelj Boris Orel.

L. 1951 je na terenu v Mokronogu preučeval ljudsko stavbarstvo še Boris Orel, notranjo opremo pa Fanči Šarf. Istega leta je na terenu Kobarid - Breginj preučeval naselja in hiše Boris Orel, Vlasta Beran pa notranjo opremo. L. 1952 je na terenu v Trenti preučeval naselja in stavbarstvo Vilko Novak, notranjo opremo pa Fanči Šarf. V vseh ekipah, ki so tem sledile, pa je naselje, dom, hišo in notranjo opremo preučevala Fanči Šarf, sicer učiteljica, ki pa jo je za narodopisje navdušil Boris Orel in jo med šolskimi počitnicami l. 1948 povabil, naj sodeluje v muzejski ekipi, nato pa je bila l. 1949 za stalno sprejeta v muzej in prevzela je "posle drugega asistenta".²⁹

Za delo na terenu so bile tudi za preučevanje področja, ki ga tu obravnavamo, izdelane posebne dokaj nadrobne vprašalnice, ki so se očitno zgledovale pri Narodopisju Slovencev I. Socialna diferenciacija je bila v njih delno zajeta, nanašale so se le na podčelje, oz. na kmečko stavbarstvo in notranjo opremo.

V 50. letih so začeli v muzej prihajati prvi diplomirani etnologi, tako se je kadrovsko okrepil in notranje delo je bilo moč deliti na posamezna področja. V začetku 50ih let notranje delo sicer še ni bilo deljeno, vendar kljub temu lahko rečemo, da je bila od l. 1952 za obravnavano področje poleg ostalih obligacij zadolžena Fanči Šarf. Iz vseh terenov se je zbralo veliko gradiva, ki je bilo le delno obdelano v monotematskih razpravah predvsem v Slovenskem etnografu (SE), ki ga je EM začel izdajati l. 1948. Tako je bil SE V iz l. 1952 posvečen stavbarstvu, SE XII iz l. 1959 pa kmečkemu pohištvu. V prvem so bili objavljeni naslednji prispevki: o ljudskem stavbarstvu v naši etnografiji je pisal Vilko Novak, Franjo Baš je obdelal kašte na Dobrovljah, Gizela Šuklje je prispevala študijo "Vpliv podnebnih razmer na oblikovanje hiš in naselij v slovenski Istri", Marjan Mušič je obdelal vplivna področja med stilno arhitekturo in slovenskim ljudskim stavbarstvom v srednjem veku, Tone Ljubič okenske mreže v okolici Ljubljane, sledila je študija Angelosa Baša "K stavbnemu in zemljiškemu značaju Ljubljane v franciscejskem katastru" in študija Sergeja Vilfana "Od vinskega hrama do bajte".

V SE XII, 1. 1959, ki je bil, kot je bilo že omenjeno, posvečen kmečkemu pohištvu, je napisal pregled o tem Boris Orel. Marija Jagodic - Makarovič je obdelala zibelko na Slovenskem, Franjo Baš kmečko pohištvo v Podravju in Pomurju, Fanči Šarf kmečko posteljo na Gorenjskem v 19. stol. Vse te raziskave so odsev časa, zanj pa je bilo v skladu z Orlovo definicijo etnografije in folklore značilno zanimanje za posamezne kulturne prvine. Od pokrajinskih raziskav naj omenimo delo "Etnografski značaj Slovenskega Porabja" Vilka Novaka, objavljeno v prvi številki SE 1. 1948, v katerem je med drugim na kratko obdelal tudi naselje in dvor. Za obravnavano področje je pomemben nadalje prispevek Angelosa Baša "Hišna oprema svobodnikov na Kranjskem v 17. in 18. stol.", objavljen v SE VI - VII 1. 1953, 54 ter prispevek istega avtorja z naslovom "Pohištvo podložnikov na Podčetrtekoven gospostvu v 18. stol.", objavljen v SE X 1. 1957. V isti številki SE je Franjo Baš objavil študijo "Rudarska hiša v Idriji" in s tem zaoral ledino v preučevanju delavske stanovanjske kulture v slovenski etnologiji. Pri večini navedenih študij je bila dragocena pomoč etnologov izven muzeja, stalnih sodelavcev SE.

Velika večina gradiva s področja naselij, lj. stavbarstva in notranje opreme, zbranega v 18. ekipah od l. 1948 do l. 1961, je ostala neobdelana. Z ekipami je muzej pridobil deloma predmetno gradivo o notranji hišni opremi, še več pa dokumentarnega gradiva v zapiskih, skicah, perorisbah, fotografskih posnetkih in tehničnih risbah stavb, situacije objektov ter notranje opreme. Gradivo, ki so ga pridobile terenske ekipe, dokumentira stanje ljudskega stavbarstva in notranje opreme od zadnjih desetletij 19. stol. do druge svetovne vojne, precej upošteva tudi razporeditev predmetov v hiši, premalo pa je podatkov o razvoju, družbeno-socialnih razlikah, o higienskih prilikah, uporabi prostorov in predmetov za razne namene ter vrednotenje hišne opreme glede na možnosti in razporeditev denarnih sredstev, ki jih je hiša imela.³⁰

V geografskem pogledu je bilo stanje sledeče: prve muzejske ekipe so se usmerile na Dolenjsko in Primorsko, od koder je bilo v muzeju najmanj

gradiva. Neobdelana pa so ostala naslednja območja: Notranjska, Kras, južno Obsočje, del Dolenjske (južno od Vel. Lašč), Kočevska, Bela Krajina (razen Drašičev in Metlike) celotno Zasavje ter ozemlje severno od Save. (razen južnega Pohorja).

Depoji so bili tudi v tem obdobju v zaskrbljujočem stanju. Nekaj depojskega prostora je bilo na podstrešju muzeja, po dograditvi Moderne galerije pa je muzej tam pridobil večji kletni prostor. Bil pa je neprimeren, kmalu prenatrpan in nepregleden.

L. 1947 so v EM temeljito preuredili stalno zbirko, ki so jo kasneje še dopolnjevali. Muzej je imel na voljo za razstavo svojih zbirk sedaj tri dvorane, zaradi česar so bile njegove razstavne možnosti za prikaz celotne slovenske ljudske kulture zelo omejene. Od približno 12.000 etnografskih predmetov v takratnih zbirkah so lahko razstavili le 650 predmetov iz vseh področij.

"Tri dvorane so narekovale predstavo slovenske ljudske kulture v treh po-
glavitnih skupinah:

1. slovenska kmečka hiša, njeno gospodarstvo, gospodinjstvo, pohištvo ter obrt,
2. slovenska ljudska noša,
3. slovenska ljudska umetnost in običaji"³¹

Prva skupina je prikazovala slovensko materialno kulturo. Razstava v prvi dvorani se je začejala s karto glavnih tipov slovenske kmečke hiše.³²

Dalje so bile predstavljene makete nekaterih gospodarskih poslopij (kašča, dolenjski pod oz. skedenj ter dva najbolj pogosta tipa kozolca: stegnjeni kozolec ali samec ter vezani kozolec ali topler).

V vetrini so bili razstavljeni predmeti iz notranjščine kmečke hiše, razvrščeni v več ustreznih skupin. Najprej so bili predmeti za ognjišče (deli ognjišč, burkle, lopar, greblja, lonci...); druga skupina je predstavljala razsvetljavo (čelesnik, razni tipi svečnikov z modlom za izdelovanje sveč - lojenk, škarje za prirezovanje stenja, razne leščerbe, lampe in "štöber").

Tretja razstavna skupina je nosila naziv: priprava jedi.

V tej skupini so bili razstavljeni: stopa, hišni mlin - "žrmlje", razni možnarji s tolkači, pinja, mlinčki za kavo, ribežni, nečke ... V četrti skupini je bil razen kuhinjski inventar. (sklednik, žličnik, kuhinjski pribor: zajemalke, kupalnice, vilice, žlice itd., dalje latvice, leseni krožniki in skledde). V naslednji skupini je bilo razstavljeno leseno posodje ter lončevina. Pleteno posodje pa je bilo v zadnji razstavni skupini drobnega inventarja iz notranje opreme.

V isti dvorani je bila razstavljena tudi notranja hišna oprema: postelja s posteljnino s Suhe pri Škofji Loki, ki je bila last imovitejšega kmeta, dalje zibelka, poslikana kuhinjska omara, mentrga, stenska ura, oz. stojalo za uro, miza, stoli - vse to je bilo iz alpskega kulturnega območja. Razstavljene so bile še rezljane in poslikane skrinje. Tak prikaz ljudskega življenja je bil tudi zrcalo takratnega pojmovanja etnografije.³³

Zaradi večnega pomanjkanja razstavnega prostora in, da bi opozorili slovensko javnost na ta pereči problem, so po 10. terenski ekipi in 30-letnici EM, l. 1953 v Moderni galeriji razstavili velik del gradiva, ki so ga ekipe do tedaj zbrale na terenu. Ta razstava je v nekaterih pogledih predstavljala poskus nove prezentacije etnološkega gradiva. Presenečali so npr. statistični podatki. Ob načinu prikaza stanovanjske ravni, če se omejimo le na to, z diagrami, skicami, gradivom, so ti podatki prepričali obiskovalce tudi o konkretni uporabnosti etnografskega dela.

Ob tej priliki je ravnatelj Boris Orel med drugim postavil načelno vprašanje: "Ali smo za Slovenski etnografski muzej ali nismo?" saj se je ta problem vlekel že od konca prejšnjega stoletja³⁴ in se še do danes ni rešil.

L. 1959 so stalno zbirko ponovno preuredili v večjem obsegu. Takrat je bila preurejena tudi razstava pohištva in gospodinjstva. Na novo preurejene razstavne oddelke so opremili z ustreznim slikovnim gradivom, ki ponazorje funkcijo razstavljenih predmetov.³⁵

Zbirke iz omenjenega področja so v tem obdobju precej narasle. Največ predmetov je odstopil NM v okviru t.im. Grebenčeve zbirke, v kateri je bilo s področja notranje opreme 235 kosov drobnejšega inventarja (jedilni in kuhinjski pribor, posode, svetila...) in 55 večjih pohištvenih predmetov: postelje, stoli, zibelke, omarice za uro itd. Precej predmetov za notranjo opremo je muzeju dodelil tudi Federalni zbirni center (FZC), med njimi je bilo največ kosov iz zbirke, ki jo je Grebenc v času okupacije nabral v kranjskogorsko-rateškem okraju.³⁶ Predmeti FZC žal po večini nimajo pričevalne vrednosti, ker so brez podatkov.

Med predmeti, ki jih je muzej po osvoboditvi kupil, najdemo nekaj takih, ki imajo specialno etnografsko-muzeološko vrednost: med drugimi na pr. stara kmečka vrata iz Vodice, poslikana s figuro avstrijskega vojaka in z letnico 1782...

Med darili velja posebej omeniti, da je pokrajinski muzej iz Maribora v tem času muzeju podaril štiri značilne štajerske skrinje.³⁷

Naj med novimi pridobitvami tega časa omenimo še veliko žitno skrinjo iz Petrušne vasi pri Št. Vidu na Dolenjskem, iz Vodice pa dve poslikani skrinji za shranjevanje obleke. Po izvoru pa so zlasti pomembne tele skrinje: iz Borjane pri Kobaridu, iz Soče (Bovško), iz Goriških Brd, iz okolice Trsta, dve iz Vipave in tesana skrinja iz slovenskega Porabja. Nadalje naj še omenimo omaro z Jezerskega, poslikano omaro s Cerkljanskega ter kompletno kmečko peč iz okolice Trzina.

Delo na tem področju je bilo zelo obširno. Zaradi splošnega pomanjkanja kadrov je morala kustodinja za ljudsko stavbarstvo in notranjo opremo občasno preučevati še ljudsko obrt in ljudsko pravo. L. 1956 je bila v muzeju nastavljena kot risar-laborant Sibila Nekrep, tedaj absolventka Šole za umetno obrt, ki je v muzeju risala tehnične in prostoročne risbe že leto pred redno nastavitvijo. Nekrepova je sodelovala pri terenskih ekipah in dokumentirala predvsem stavbarstvo in notranjo opremo.

Za področje naselij in stavbarstva je bilo pomembno med drugim tudi dejstvo, da je bil ravnatelj Boris Orel v tem obdobju zadolžen za etnografijo pri Zavodu za varstvo in zaščito kulturnih spomenikov. Tako so muzejski

delavci v spomeniško-varstvene namene dokumentirali precejšnje število značilnih ljudskih stavb na terenu.

Poleg skupnih terenskih raziskovanj so v okviru muzeja organizirali še individualno preučevanje. Tako je bilo l. 1961 v okolici Šentjurja pri Grosupljem opravljeno dopolnilno terensko raziskovanje ljudskega stavbarstva.

Ugotovili so število stavb, ki so ostale nespremenjene po l. 1948, ko je bila tam ekipa.³⁸

Za "terenske zaupnike" je Zavod l. 1948 organiziral tečaj, na katerem je Boris Orel predaval o varstvu etnografskih spomenikov. V Moderni galeriji pa je bila takrat interna razstava spomeniškega varstva, na kateri je EM uredil etnografski del.³⁹

Zaradi tesno odmerjenega prostora v muzeju, kar je oteževalo delo in ogrožalo muzejske zbirke ter preprečevalo nadaljnji razvoj muzeja, se je Orel ves čas intenzivno zavzemal za samostojen etnografski muzej. Ker pa je, kot je bilo že omenjeno, sodeloval pri Zavodu in se je srečeval tudi s problemi varstva nepremičnih etnografskih spomenikov, se je zavzemal za izgradnjo muzeja na prostem, ki bi združeval spomeniško-varstvo, muzejske in še nekatere druge naloge. V drugi polovici 50ih let je Orel izdelal načrt za novo muzejsko zgradbo s skansenom. V posebno "slovensko etnografsko naselje" so nameravali postaviti s terena 15 do 20 tipov in raznih variant slovenske kmečke hiše z gospodarskimi pritiklinami, nekaj planinskih pastirskih stanov, pastirskih in oglarskih koč, zavetišč ter naposled tudi obrtnih delavnic.⁴⁰ Notranjščina vseh zgradb, ki bi jih večji del predstavili s terena v park, bi bila opremljena s pristnim pohištvom, posodjem, orodjem, nošami itd.⁴¹

"Ta okvirni načrt za bodoči etnografski muzej v Ljubljani je na prvi pogled morda res drzen, toda po dobrem premisleku moramo priznati, da bi Ljubljana kot glavno mesto LRS in kulturno središče Slovenije prav gotovo mnogo pridobila z njim; tako urejen etnografski muzej bi imel velik pomen za slovensko etnografijo in folkloristiko ter antropogeografijo, za turizem in

končno tudi za varstvo etnografskih spomenikov, saj bi z etnoparkom ali skansenom bila v veliki meri razbremenjena zaščita nepremičnih etnografskih spomenikov na našem podeželju"⁴² - je bilo zapisano na koncu tega načrta.

4. Obdobje od 1962. leta dalje

L. 1962 je Boris Orel umrl. Za njim je postal ravnatelj Boris Kuhar. Po tem letu je muzej organiziral še nekaj rednih terenskih ekip. Kasneje se je začelo obdobje individualnih tematskih raziskovanj ob kolektivnih topografskih raziskovanjih, ki so povezana z raziskavami za občasne razstave ali za pripravo razprav za SE.

Zaradi pomanjkanja razstavnega prostora je moral Slovenski etnografski muzej (SEM) v šestdesetih letih spremeniti obliko razstavljanja in je prešel od stalne postavitve k občasnim razstavam.

L. 1963 je bila razstava "Južno Pohorje", na kateri sta bili med drugim predstavljeni tudi stavbarstvo in notranja oprema.

L. 1965 je bila razstava "Gozdni in lesni delavci na Južnem Pohorju", katere cilj je bil prikazati celotno življenje v obravnavani družbeni skupini⁴³ - tako smo v danih možnostih med drugim prikazali tudi naselja in hiše. V rekonstrukciji smo predstavili tudi dve vrsti stavb gozdnih delavcev na deloviščih.

L. 1966 je muzej priredil razstavo "Včeraj in danes v Škocjanskih hribih", ki je skušala prikazati spreminjanje vaše kulture, torej tudi stanovanjske kulture v Škocjanskih hribih. Potem pa so za področje, ki ga tu obravnavamo, sledile tri najpomembnejše monotematske občasne razstave:

L. 1969 "Kraška hiša"

L. 1970 "Kmečka hiša na slovenskem alpskem ozemlju" in

L. 1971 "Kmečka hiša v slovenskem panonskem svetu". Rezultat vseh treh predstavljajo tudi razprave v obliki katalogov.

Individualna raziskovanja po l. 1965, povezana s temi tremi razstavami, so precej izpolnila vrzeli tako v poglobljenem vsebinskem pogledu kot v geografskem. Skušale so med drugim tudi opozoriti na negativne pojave današnjega časa, na uničevanje izvirne kmečke arhitekture. Muzej je ob teh prilikah pridobil tudi pomembno dokumentarno gradivo (predmete, fotografije, risbe).

L. 1976 smo na razstavi "Življenje idrijskega rudarja" prikazali tudi stanovanjsko raven te profesionalne skupine. L. 1977 je SEM na razstavi "Titov rojstni kraj", ki jo je priredil skupaj z etnografskim muzejem iz Zagreba, med drugim prikazal tudi stavbarstvo in notranjo opremo tega kraja.

Že pregled razstav, ki se tičejo tudi obravnavanega področja, kaže, da je sedaj šlo za preučevanje širše kulturne problematike in ne več le kulturnih sestavin. Predmet preučevanja se je razširil na tako imenovani način življenja posameznih socialno-profesionalnih skupin ali na ljudi posamezne teritorialne enote. Poudarek se je torej premaknil od kulturnih sestavin na njihove nosilce. Predmet preučevanja tudi ni bila več samo preteklost, temveč tudi sedanjost.

Na področju naselij, stavbarstva in notranje opreme nismo preučevali le posamezne kulturne elemente, temveč stanovanjsko kulturo v vsej svoji kompleksnosti.

Tudi pregled razprav v SE v tem času kaže premik k preučevanju širše kulturne problematike: tako na pr. razprava Fanči Šarf, "Domovi v Drašičih - s posebnim pogledom na stanovanjsko raven" v SE iz l. 1967, ali razprava iste avtorice "Stanovanjska kultura idrijskih rudarjev ob prelomu stoletja", objavljene v SE XXVII - XXVIII iz l. 1974-75. Iz zgodovinsko razvojnega vidika z obravnavanega področja so zlasti pomembne naslednje študije:

"Vrste ognjišč na Slovenskem in njih današnje stanje" (SE XVI, XVII, 1963-64), "Lesene strehe v Sloveniji" (SE XXIX, 1976) in "Razvoj Lapove domačije - rojstne hiše Titove matere" (SE XXX, 1977), vse izpod peresa Fanči Šarf.

Posebej velja tudi omeniti še dve problemski razpravi o obravnavanem področju iz teh let: to sta "Problemi raziskovanja slovenske ljudske arhitekture" Ivana Sedeja, (SE XVI-XVII, 1963-64) in "O raziskovanju stanovanjske kulture" Fanči Šarf, (Traditiones 2, 1973). Pri zadnji je že v naslovu nakazan premik od preučevanja notranje opreme k širšemu preučevanju stanovanjske kulture.

Tudi v tem obdobju se je muzej zavzemal za načelno zgraditev muzeja na prostem. Organiziral je posvetovanja o tej problematiki⁴⁴ in se na vseh posvetih, na katerih je bilo o tem govora, aktivno vključeval v razprave. Predobro se je namreč zavedal, da spomeniško varstvo doslej ni bilo sposobno varovati, ohranjati in prezentirati vsaj najvažnejšo ljudsko arhitekturno dediščino.

Seveda ne smemo poleg tega prezreti tudi angažiranja za samostojni etnografski muzej v katerem naj bi predstavili celotno slovensko ljudsko kulturo.

V tem obdobju smo večkrat preurejali neustrezne depoje na podstrešju in v Moderni galeriji. Končno smo sredi sedemdesetih let selili muzejske predmete v depo v Škofjo Loko, tam pa zaradi objektivnih razlogov še danes niso ustrezno in sistematsko deponirani.

V sedemdesetih letih je kustodinja za naselja, stavbarstvo in notranjo opremo med drugim sodelovala tudi pri sestavljanju vprašalnic o ljudskem stavbarstvu, notranji opremi in družini za etnološko topografijo slovenskega etničnega ozemlja, ki so danes "vsebinski kot metodični priročnik za vse vrste raziskav topografske, monografske ali ožje specifične narave".⁴⁵

Seveda pa tu ne smemo prezreti pomoči, ki jo je in jo še naprej oddelek nudi sorodnim institucijam, fakulteti, SAZUju, Zavodom za spomeniško varstvo, urbanističnim institucijam, RTVju, filmskim, turističnim, obrtnim in drugim institucijam, posameznim tovarnam, posameznikom in še bi lahko našteali. Pozabiti tudi ne smemo, da je oddelek doslej sodeloval pri opremi spominskih sob oziroma domačij številnih pomembnih Slovencev

(J. Jurčič, F.S. Finžgar, F. Prešeren, L. Adamič, itd.).

Preden podamo pregled posameznih zbirk s področja naselij, stavbarstva in notranje opreme, naj povemo, da se je ob pregledu vseh neinventariziranih predmetov pokazalo, da je prav s tega področja največ takih. Neinventarizirani so ostali tudi predmeti, ki jih je muzej dobil od FZC. Vzorke za to je potrebno iskati v obremenitvi kustodinje z drugimi deli v muzeju.

Ugotovitev je naslednja:

z obdobja ⁴⁶ 1945 - 1965 je ostalo neinventariziranih s tega področja	98 predmetov
z obdobja 1965 - 1976	359 predmetov
od l. 1976 dalje	62 predmetov

Skupaj torej 519 neinventariziranih predmetov. Če pa k temu številu prištejemo še predmete, zbrane na Notranjskem od l. 1980, se poveča še za 36 predmetov.

Danes ima muzej s področja naselij, stavbarstva in notranje opreme (iz Slovenske ljudske kulture) skupno 1876 predmetov.

Velikost posameznih zbirk (inventariziranih predmetov) s provenienco ponazarjajo naslednji grafični prikazi:

I. Zbirka: dokumentacija krajine, naselij in stavb

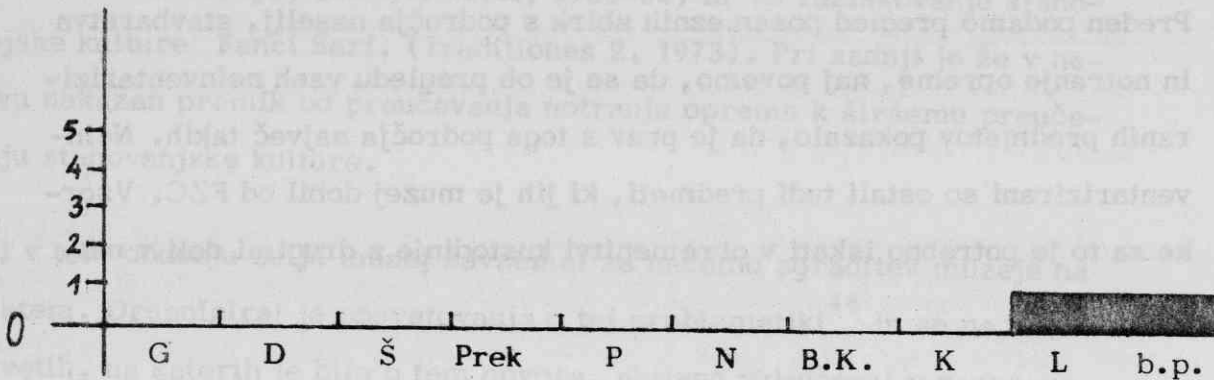
Sem sodijo: prostoročne risbe, skice, katastrske karte, zemljevidi, tehnični načrti z dokumentacijo; tlorisi, prerezi, fasade, arhitekturni detajli, makete, foto dokumentacija.

Vse gradivo hrani dokumentacijski oddelek SEM.

Geografske enote so v grafikonih okrajšane takole:

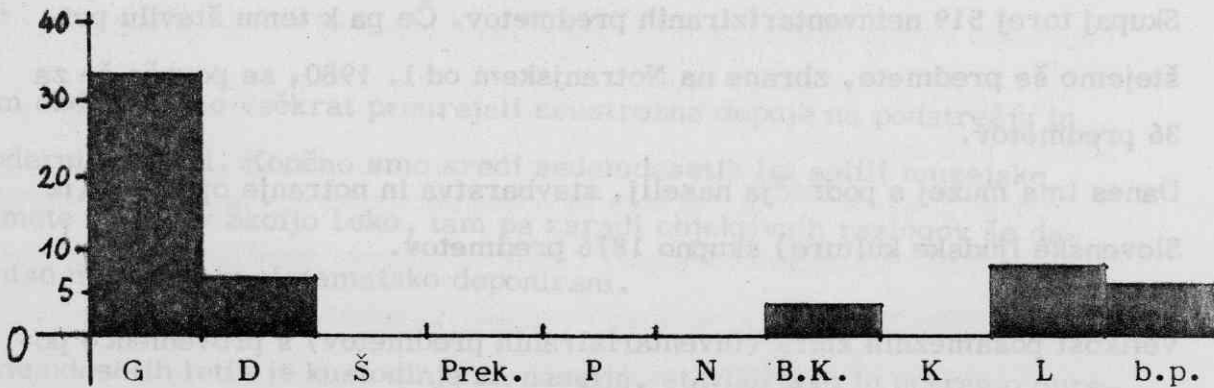
G(orenjska), D(olenjska), Š(tajerska), Prek(murje), P(rimorska), N(otranjska), B.K.(Bela Krajina), K(oroška), L(ljubljana in okolica), b.p. (brez provenience).

II. zbirka predmetov za gradnjo

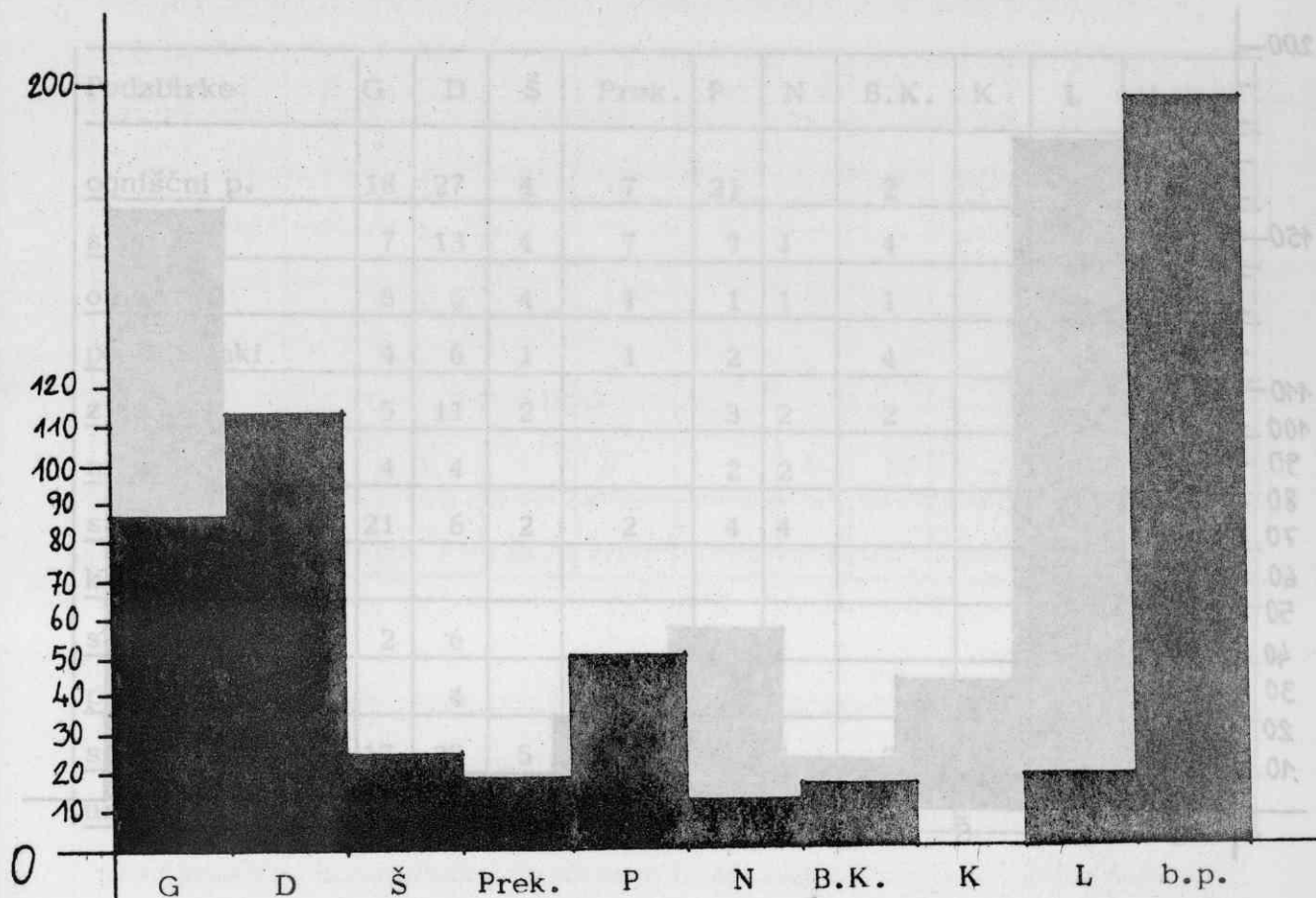
Skupno število vseh inventariziranih predmetov je 2.

III. zbirka: stavbni deli

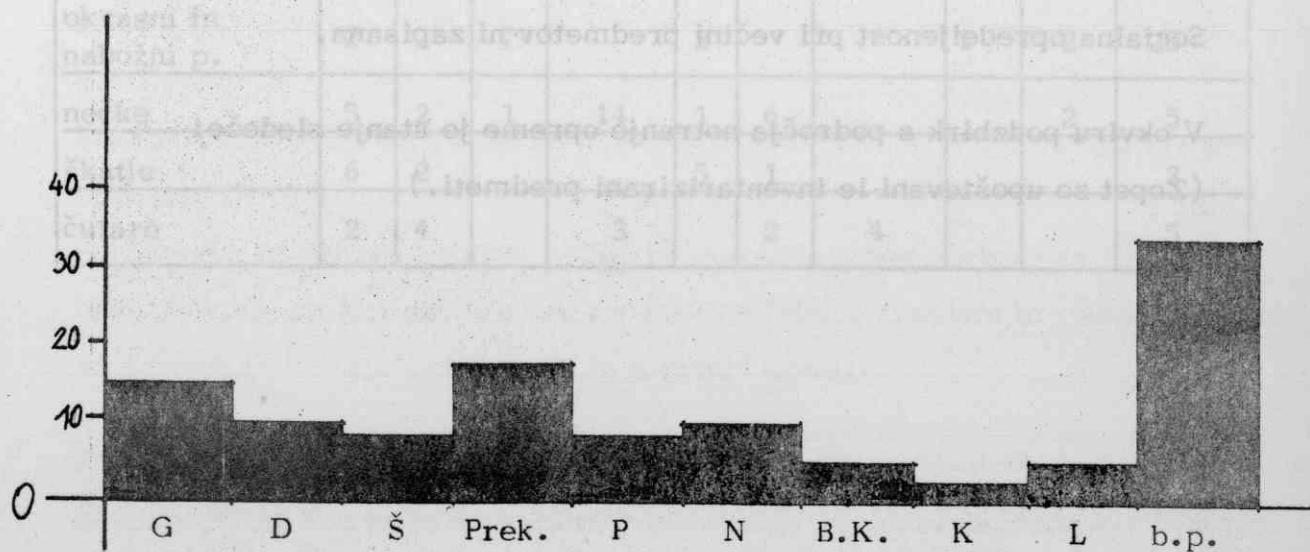
Skupno število vseh predmetov je 61.

IV. zbirka: večji predmeti notranje opreme oz. pohištva

Skupno število vseh inv. predmetov je 531.

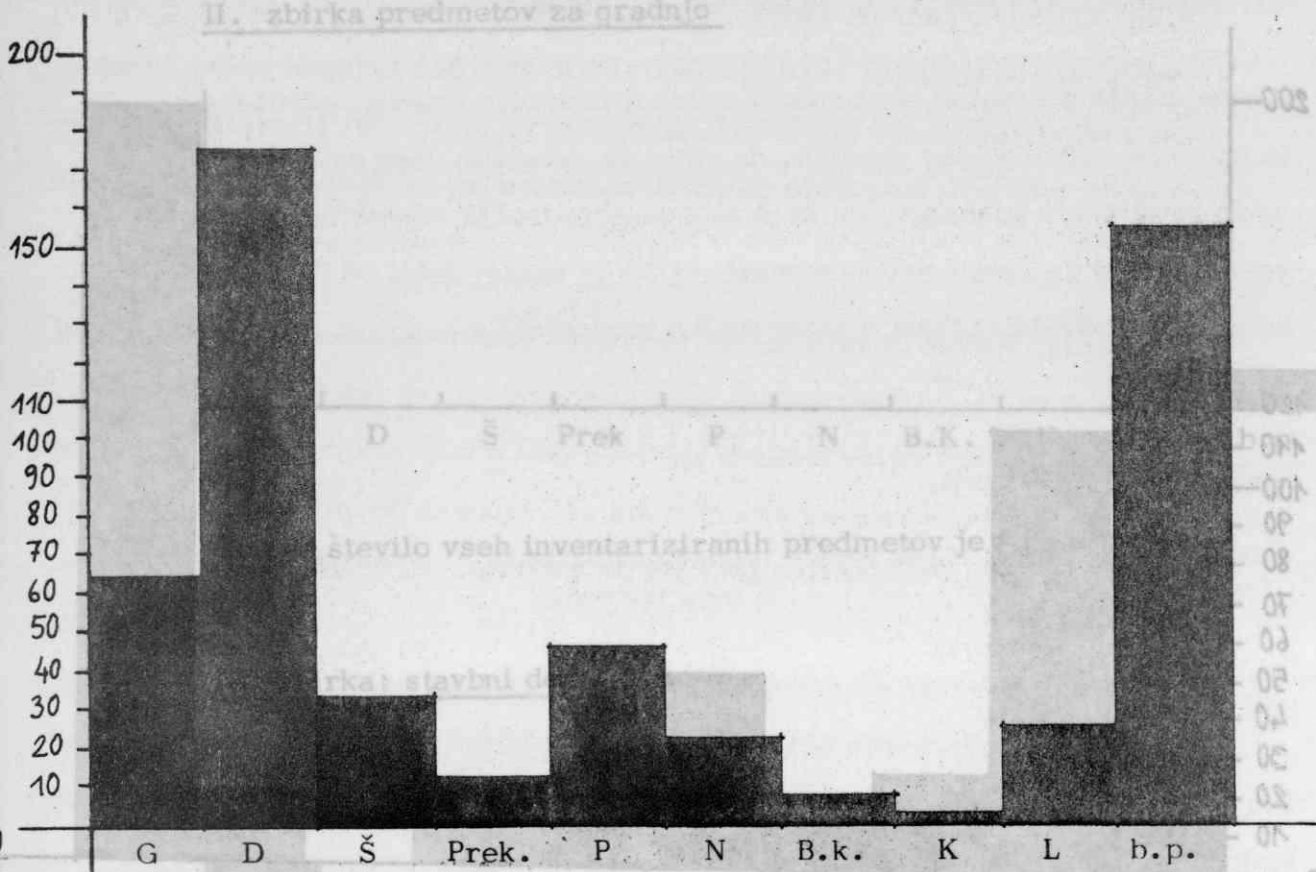
V. zbirka: drobnejši predmeti notranje opreme

Skupno število vseh inventariziranih predmetov je 109.

VI. zbirka: gospodinski predmeti in naprave

II. zbirka predmetov za gradnjo

Skupno število vseh inventariziranih predmetov je 542.

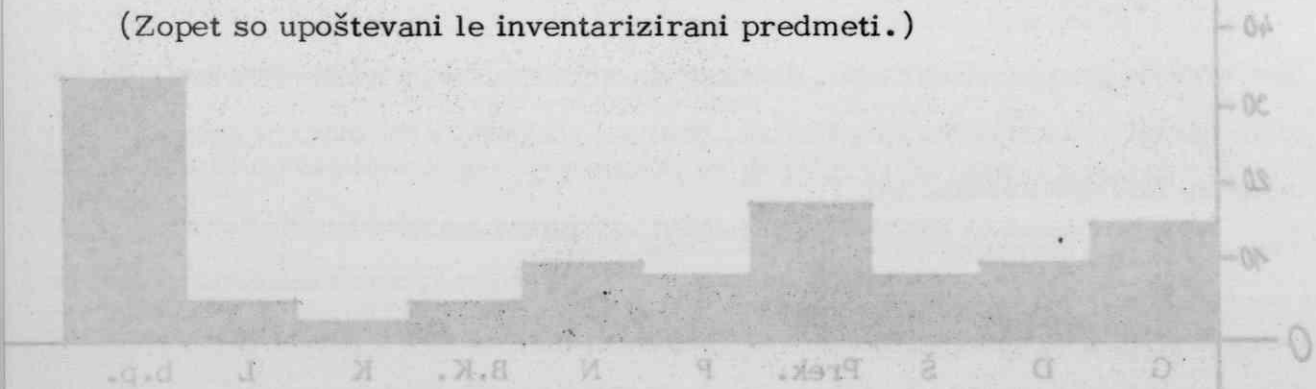
Vseh inventariziranih predmetov s tega področja je torej 1245.

Tematsko zastopanost predstavlja sama razdelitev v zbirke oz. podzbirke.

Socialna opredeljenost pri večini predmetov ni zapisana.

V okviru podzbirk s področja notranje opreme je stanje sledeče:

(Zopet so upoštevani le inventarizirani predmeti.)

IV. zbirka: večji predmeti notranje opreme oz. pohištva

Podzbirke	G	D	Š	Prek.	P	N	B.K.	K	L	b.p.
ogniščni p.	18	27	4	7	21		2			28
skrinje	7	13	4	7	9	1	4		5	47
omare	5	5	4	1	1	1	1			14
posteljniki	4	6	1	1	2		4		1	
zibelke	5	11	2		3	2	2			11
mize	4	4			2	2			3	13
stoli	21	6	2	2	4	4				17
klopi										1
skledniki	2	6			3					4
prip. za ob.		4			3					11
svetila	17	23	5	1	2	1	2		5	28
ure		3	7	3					2	7

V. zbirka: drobnejši predmeti notranje opreme

Podzbirke	G	D	Š	Prek.	P	N	B.K.	K	L	b.p.
okrasni in nabožni p.	2	2	7		2			1	2	20
nečke	5	2	1	14	1	6			2	5
škatile	6	2			5	1				3
čutare	2	4		3		2	4			5

Med posebno pomembne nove pridobitve v tem zadnjem obdobju je šteti popolno hišno opremo malega kmeta iz Bistrice ob Sotli s pohištvom, tekstilom, drobnim inventarjem, s predmeti iz gospodarstva, ki jo je muzej odkupil l. 1977. S tem nakupom je zadostil sodobnejšim etnološkim načelom, saj se mu je prvič posrečilo, da predmetov ni ločil iz celotnega človekovega ambienta. Na ta način je dokumentirana celotna stanovanjska kultura malega kmeta v kraju in času. Vsi ti predmeti so v inventarni knjigi sicer vodeni pod eno inventarno številko, škoda pa je, da v depoju niso shranjeni skupaj v enem prostoru.

Ker so darovi za muzej postali prava redkost, naj omenimo še nedavno pridobitev: tov. Lapajne Albina je letos darovala muzeju lepo zbirko "čukcev"-malih svetil.

Nesistematično zbiranje predmetov je kljub prizadevanju v zadnjih dveh desetletjih, da bi izpolnili najbolj občutnejše vrzeli, še vedno zelo očitna. Še najbolj popolna je zbirka skrinj, čeprav so tudi tu še vrzeli glede na geografska območja, kakor tudi v časovnem in socialnem pogledu. Zelo pomanjkljiva je zbirka stolov, miz, klopi, sklednikov in predvsem omar. Manjkajo postelje, zibelke, manjkajo prti, brisače, zavese in drobn inventar. Če je muzej sposoben, da bi opremil en hišni prostor (na pr. "hišo") gruntarja, srednjega ali malega kmeta, potem prav gotovo ni sposoben, da bi opremil za isto obdobje, isti kraj in isto socialno sredino tudi kamro, štibelc, klet, vežo...

Skratka, kompletiranje kmečke notranje hišne opreme je bilo v muzeju zasilno izvedeno le ob razstavah, kraške, alpske in panonske hiše, (še najbolj uspela in najbolj popolna je zbirka notranje hišne opreme za panonsko hišo). Muzej pa niti začel še ni s sistematičnim zbiranjem in raziskovanjem stanovanjske kulture primestnih in mestnih naselij.

Zbirke niso preučene, izjemo predstavlja nekaj razprav v SE, ki so bile tu že omenjene. Vse te le enostransko obdelujejo posamezne predmete in k pregledu celotne hišne opreme malo pripomorejo.

Potrebno bi bilo dvoje: sistematsko odkupovanje celotnega hišnega inventarja in kompletiranje posameznih kosov notranje hišne opreme glede na časovno, krajevno in socialno opredelitev.

Izbor mora biti izdelan na osnovi kvantitativnih metod.

Predmete, ki jih ni moč več nabaviti, bi bilo potrebno rekonstruirati.

Od l. 1980, ko je za dela in naloge za obravnavano področje zadolžena avtorica prispevka, je zdajšnje raziskovanje usmerjeno na območje Notranjske in sicer v krajevne študije s celotno kulturno podobo in s posebnim poudarkom na preučevanju stavbarstva in stanovanjske kulture.

Osnovna strokovna in idejna usmerjenost obravnavanega področja je naravnana tako, da bi v določenem obdobju raziskave služile kot vir za tolmačenje kulturne strukture ali življenjskega sloga Slovencev, ki naj bi ga predstavljala stalna zbirka SEM.

OPOMBE

- 1 Vilko Novak, Ljudsko stavbarstvo v naši etnografiji, SE V, Lj. 1952, 14
- 2 Boris Orel, Etnografski muzej v Ljubljani, njega delo, problemi in naloge, SE I, Lj. 1948, 108
- 3 Kazalo k zgodovinskim publikacijam Muzejskega društva za Slovenijo 1891 - 1939, Lj. 1939
- 4 France Kotnik, Pregled slovenskega narodopisja; Narodopisci v Ljubljani, NS I, Lj. 1944, 41
- 5 Prav tam 41
- 6 Kr. etnografski muzej v Lj., njega zgodovina, delo, načrti in potrebe, E I, Lj. 1926, 27, 140
- 7 Prav tam
- 8 Kr. etnografski muzej v Ljubljani, njega zgodovina, delo, načrti in potrebe, E I, Lj. 1926, 27, 140
- 9 Franjo Baš, Nekrolog dr. Stanko Vurnik, ČZN 1932, 47
- 10 Kr. etnografski muzej v Ljubljani, njega zgodovina, delo, načrti in potrebe, E I, Lj. 1926, 27, 140
- 11 Prav tam
- 12 Gl. Franjo Baš, n.d.
- 13 Kr. etnografski muzej v Ljubljani, njega zgodovina, delo, načrti in potrebe, E I, Lj. 1926, 27, 139 - 144
- 14 Prav tam, 140
- 15 Kraljevi etnografski muzej v Ljubljani, v l. 1928, E III, 1929, 196
- 16 Prav tam
- 17 Kraljevi etnografski muzej v Ljubljani, njega zgodovina, delo, načrti in potrebe, E I, Lj. 1926, 27, 140
- 18 Kr. etnografski muzej v Ljubljani v letu 1928, E III, 1929, 198
- 19 Etnografski muzej v Ljubljani v letu 1939, E XIII, 1940, 172

- 20 Prav tam, 172
- 21 Prav tam, 172 - 173
- 22 Kr. etnografski muzej v Ljubljani v letu 1929/30, E IV, 1930-31, 213
- 23 Slavko Kremenšek, Družbeni temelji razvoja slovenske etnološke misli, Pogledi na etnologijo, Lj. 1978, 44
- 24 Boris Orel, Etnografski muzej v Ljubljani, njega delo, problemi in naloge, SE I, Lj. 1948
- 25 Popis predmetov, dobljenih od NM ter predmetov pridobljenih od l. 1923 do maja 1945 s provenienco, RA 89 (razno arhiv) SEM
- 26 Boris Orel, n.d., 112
- 27 Prav tam, 6
- 28 Prav tam
- 29 Fanči Šarf, Delo EM v Ljubljani od 1.12.1947 do 31.12.1953, SE VI-VII, Lj. 1953-54, 285
- 30 Fanči Šarf, Notranja hišna oprema v zbirkah SEM, Lj. 1972, tipkopolis
- 31 Začasni vodnik po zbirkah EM v Ljubljani, tipkopolis, RA 92
- 32 Karto je izdelal Maksim Gaspari, akd. slikar, sicer restavrator v EM
- 33 Prim.: Rajko Ložar, Narodopisje Slovencev I, Lj. 1944
- 34 Prim.: Matija Murko, Nauki za Slovence (Iz poročila "Narodopisna razstava češkoslovska v Pragi l. 1885"), LMS 1896
- 35 Marija Makarovič, Delo EM v Ljubljani v letih 1957-1959, SE XIII, Lj. 1960, 204
- 36 Boris Orel, n.d., 110-111
- 37 Prav tam
- 38 Pavla Štrukelj, Delo EM v Ljubljani v l. 1960-61, SE XV, Lj. 1962, 256
- 39 Fanči Šarf, Delo EM v Lj. od 1.12.1947 do 31.12.1953, SE VI-VII, Lj. 1953-54, 298
- 40 Nova muzejska zgradba s skansenom, tipkopolis, RA 91, SEM

- 41 Prava Makarovič
42 Isto tam
43 Razstave SEM 1965-1966, SE XVIII-XIX, Lj. 1965-1966, 170
44 Leta 1963 in l. 1964
45 Ingrid Slavec, Težnje v povojni slovenski etnologiji, Zbornik 1. Kongr. jug. etn. in folk., Rogaška Slatina 1983, 159
46 Obdobja so vzeta po knjigah "Prihodov muzejskih predmetov"

V skladu z nekdanjimi predstavami o etnološko muzeološko pomembnih predmetih in njim podrejenimi težnjami muzejskih delavcev iz konca 19. stoletja so pomenili različni kosi praviloma slovenske kmečke ženske in moške noše in razna vezena tekstilna oprema s kmetij zraven predmetov ljudske umetnosti osnovni fond tedanje narodopisne zbirke v okviru Narodnega muzeja v Ljubljani.

Zato sodijo predmeti tekstilne zbirke, kot pričajo tudi inventarne knjige, med prve in najstarejše zbirke današnjega Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani.

Med njimi je v zbirki kmečkih noš vpisana kot najstarejši odkup dne 10. 1. 1896 pod inv. št. 7 "avba z zlatim formom in svilenim trakom z rdečimi in zelenimi rožami".²

V zbirki kmečkih vezenin pa je kot prvi vpisan pod inv. št. 320 "krstni prt z rdečimi grozdki in Marijinim monogramom" dne 21. 8. 1902.³

Zbirka vzorcev klekljanih čipk tvrdke Franc Lapajne iz Idrije je prišla v muzej leta 1908.⁴ Zbirka kvačkanih čipk pa šele leta 1981.⁵

V začetek 20. stoletja sodijo tudi prvi odkupi posameznih kosov južnoslovenske noše. Med njimi je bila leta 1906 odkupljena tkim. "turska otirača" s pripisom "haremsko tkanje" pod inv. št. 394⁶ in poldruge desetletje kasneje "opleč iz tankega platna z belo vezeno in predrinami iz Sunja", ki je bil kupljen dne 31. V. 1921 na l. Ljubljanskem velesejmu od Marice Delić iz Sunja.⁷